

MUSEUM DE LAKENHAL PRESENTEERT

GLOBAL IMAGINATIONS

DE MEELFABRIEK LEIDEN | 27.06.15 - 04.10.15 | GLOBALIMAGINATIONS.NL

GLOBAL HAUNTINGS

Uitgeschreven lezing van mw. Dr. Esther Peeren, oorspronkelijk gehouden op het symposium 'How to visualize an interconnected world' (25 september 2015)

De afgelopen jaren heb ik veel nagedacht over geesten en bezetenheid, niet zozeer als fenomenen op zich, waarbij de doden tot leven komen, maar als bruikbare metafoer om licht te schijnen op de banden tussen het heden, verleden en de toekomst en het verschil in plaats en plaatsing van mensen en samenlevingen in onze globaliserende wereld.¹

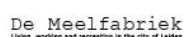
Mijn eerste doel is om te benadrukken dat het essentieel is om uit te leggen wat precies wordt bedoeld wanneer we het hebben over 'spookachtig', 'bezeten' of 'rondspoken', wat nogal eens vergeten wordt. Ten slotte, spoken en geesten bestaan in verschillende culturele en historische vormen, vervullen vele verschillende functies en roepen een breed spectrum aan reacties op, van angst, verwerping en exorcisme tot respect, affectie en fascinatie.

Tegelijkertijd is deze thematiek een handig instrument om een proces als globalisering mee te analyseren, juist vanwege die diversiteit in betekenis en associatie en de tegenstrijdigheid tussen de bekendste betekenissen van geesten en beheksing: een fenomeen tussen leven en dood, tussen materialiteit en ontastbaar, zichtbaar en onzichtbaar, machtig en machteloos. Globalisering heeft immers ook van doen met tegenstrijdigheid en blijft vaak tot op zekere hoogte ongrijpbaar, zelfs wanneer de effecten wereldwijd doorwerken en ons dus allemaal raken.

Welke vormen van wereldwijde bezetenheid kunnen we onderscheiden in de context van de tentoonstelling 'Global Imaginations' en in het bijzonder in de context van het werk van de Ghana ThinkTank? Hoe komen deze vormen tot stand en wat zijn hun effecten? Om antwoord te geven op deze vragen is het allereerst belangrijk om aan te duiden dat het begrip 'bezetenheid' (lokaal of globaal) vooronderstelt dat een geest tot handeling in staat is. Dit is niet vanzelfsprekend, want zoals Hollywood ons doet geloven zijn niet alle geesten bezig met rondspoken. Ik denk hierbij aan vrolijke griezelfilms als 'Beetjejuice', waar een juist overleden paar leert om rond te spoken, en

¹ Popular Ghosts: The Haunted Spaces of Everyday Culture (2010), The Spectralities Reader: Ghosts and Haunting in Contemporary Cultural Theory (2013) en: The Spectral Metaphor: Living Ghosts and the Agency of Invisibility (2014).

PARTNERS

MUSEUM DE LAKENHAL PRESENTEERT

GLOBAL IMAGINATIONS

DE MEELFABRIEK LEIDEN | 27.06.15 - 04.10.15 | GLOBALIMAGINATIONS.NL

'Ghost', waarin Patrick Swayze de hoofdrol van de geest vertolkt die in de eerste instantie niet in staat is om door te dringen tot de wereld van de levenden. Daarom moeten we ons afvragen, voordat we ons kunnen afvragen waardoor de globaliserende wereld bezeten is, waardoor ze niet bezeten is en wat daarmee gereduceerd kan worden tot de status van impotente geest, niet in staat om een reactie uit te lokken. In extremis markeert deze status de uitbuiting en uitbreidingsmogelijkheden van wat Achille Mbembe 'de levende doden', noemt, die het product zijn van necropolitieke regimes: 'zwervende personen' die 'werken voor hun leven' en die altijd verkeren onder de dreiging van uiteenvallen en de dood.²

De volgende vraag is dan hoe het kan dat subjecten die onder de hedendaagse condities van de globalisering niet machtig worden geacht, toch komen rondspoken. De eerste vereiste is om in plaats van genegeerd, juist gezien te worden, maar dan niet als wegwerp materiaal. Zichtbaar worden alleen is niet genoeg; om doortastend rond te kunnen spoken moeten deze subjecten gezien worden als actief handelend, vragend of rechtmatig hulpbehoevend. Opdoemen en komen rondspoken als slachtoffer, daarbij inspelend op empathie, vrijgevigheid of schuldgevoel, kan heel doeltreffend zijn, zo blijkt wel uit de recente zaak van de fotograaf die de verdronken Syrische jongen Aylan Kuri vastlegde.³ Een eindeloos veel doeltreffender uitgangspositie is om niet als hulpbehoevende geest te komen spoken (wat de bezetenen namelijk de macht in handen geeft, zij kunnen kiezen of en hoe zij reageren), maar als toegerust spook dat op eigen initiatief een ander soort kennis openbaart, of door de bezetenen, ofwel door hen bang te maken ofwel door fascinatie bij hen aan te wakkeren, te dwingen verantwoordelijkheid te nemen voor wat zij niet willen zien of erkennen, zoals de aanhoudende ongelijkheid in de globaliserende wereld die wortels heeft in de geschiedenisverhalen van uitbuiting die niet simpelweg als gesloten hoofdstukken gezien kunnen worden.

Voor mij is binnen de tentoonstelling 'Global Imaginations' de Ghana ThinkTank een uitgelezen voorbeeld van dit laatste type van actief rondspoken, in de zin van het onthullen van een ander soort kennis en het afdwingen van verantwoordelijkheid voor de ontkenningen. Het doet dit door het aandragen van een ontwrichtende perspectiefwisseling. Of, zoals ik het noem in mijn boek 'The Spectral Metaphor', in navolging van cultureel theoreticus Mieke Bal, een 'refocalization', het

² Mbembe's articles "Life, Sovereignty, and Terror in the Fiction of Amos Tutuola" (2003) en "Necropolitics" (2003).

³ Zie, bijvoorbeeld <http://www.wsj.com/articles/aylan-kurdi-and-the-photos-that-change-history-1442002594>.

PARTNERS

BEGUNSTIGERS

MUSEUM DE LAKENHAL PRESENTEERT

GLOBAL IMAGINATIONS

DE MEELFABRIEK LEIDEN | 27.06.15 - 04.10.15 | GLOBALIMAGINATIONS.NL

herbezien, het anders kijken. Door ons vanuit een ander perspectief te laten doen kijken, belicht en beschuldigt het de dominante, eenzijdige visie van de zogenaamd “ontwikkelde” wereld op de zogenaamd “ontwikkende” wereld. De Ghana ThinkTank is niet het enige kunstwerk in de tentoonstelling ‘Global Imaginations’ dat ons opnieuw laat kijken. Het veranderen en aanvullen van om het idee te ondermijnen dat er zoiets kan bestaan als één juist perspectief op of van globalisering is ook een speerpunt in het werk van Taryn Simons ‘Image Atlas’ (waarbij een zoekmachine is gebruikt om te tonen hoe mensen in verschillende landen de wereld op een andere manier bezien), Romuald Hazoumès *NGO SBOP* (een denkbeeldige NGO gewijd aan hulp voor Westerlingen in nood) en *The Fourth Seal – HE Is To No Purpose And HE Wants To Die For The Second Time* van Tsang Kin-Wah (waarin het gebruik van voornaamwoorden, met uiteindelijk het woord YOU, steeds sterker impliceert dat de toeschouwer persoonlijk wordt aangesproken en met een overdonderende (misschien zelfs bezeten) intensivering van de in elkaar verstrengelde kronkelende zinnen, de scheiding tussen het ik en de ander opheft: YOU ARE THE OTHERS).

De slogan van de Ghana ThinkTank, ‘developing the first world’ (het ontwikkelen van de eerste wereld), verschuift het bekende discours over het ‘ontwikkelen van de ontwikkelingslanden’ (wat in de essentie laat doorschemeren dat ontwikkelingslanden de ontwikkelde wereld hebben bezeten door simpelweg een hulpbehoevend slachtoffer te zijn), naar een naar binnen gericht discours waarin de ontwikkelingslanden de ontwikkelde wereld geen arbeid en natuurlijke bronnen biedt, zoals onder de koloniale en neokoloniale exploitatie, maar advies, gewaarmerkt door de bedrijfsmatige term ‘thinktank’ (denktank) die staat voor waardevolle, hoogmoderne kennis, iets dat ontwikkelingslanden in het bekende discours juist worden gedacht te ontberen.

De beschrijving van de Ghana ThinkTank als ‘wereldwijd verspreid netwerk’, waarbij met opzet de taal van transnationale bedrijven wordt opgevoerd, positioneert de ontwikkelende wereld als actieve deelnemer aan de globalisering in plaats van deze in de periferie of zelfs buitenspel te plaatsen, terwijl de typering ook aanduidt hoe technologische en bedrijfsmatige netwerken die we doorgaans associëren met globalisering overschaduw worden door minder rooskleurige netwerken van migratie, uitbuiting, oorlog en armoede.

PARTNERS

BEGUNSTIGERS

MUSEUM DE LAKENHAL PRESENTEERT

GLOBAL IMAGINATIONS

DE MEELFABRIEK LEIDEN | 27.06.15 - 04.10.15 | GLOBALIMAGINATIONS.NL

Door meerdere denktanks op te nemen die verschillende antwoorden geven op dezelfde vraag, stelt de Ghana ThinkTank aan de kaak hoezeer de ontwikkelingslanden doorgaans gezien worden als een homogene groep die gekenmerkt wordt door onhandelbare problemen als armoede en corruptie, problemen die inmiddels al beteugeld hadden moeten zijn. Eerder dan als monolithische geest die de globalisering op ergerlijke wijze weerhoudt van de op volle toeren draaiende toekomst die beloofd was, doet de Ghana Thinktank de ontwikkelingslanden voorkomen als wat Jacques Derrida in zijn 'Specters of Marx' kenmerkt als 'spectral plus d'un'. Met spectraliteit bedoelt Derrida hetgeen dat niet meer of nog niet een met zichzelf is. Spectraliteit is tegelijkertijd meervoudig en niet langer eenduidig: *le plus d'un* – meer dan één en niet meer dan één. Tijd draagt altijd overblijfselen van het verleden met zich mee, alsmede verwachtingen van de toekomst, waardoor het heden altijd ontwricht wordt door herinnering. De Ghana ThinkTank doet de ontwikkelingslanden voorkomen als meervoudig, heteroëen en specifiek in elk van zijn verschijningen. Concluderend doen de locaties van de verschillende denktanks en de achtergrond van de deelnemers – inwoner, migrant of vluchteling – er wel degelijk toe en dragen bij aan de oplossingen die worden aangedragen en welke, in de terminologie van Walter Dignolo gezien kunnen worden als vormen van 'dekoloniserende kennis' die tornen aan het zogenaamde monopolie van het Westen op het maken van onderscheid tussen wetenschappelijke waarde en waardeloosheid.⁴

Dat de Ghana ThinkTank niet stopt bij het vragen naar oplossingen, maar ook modellen voor implementatie zoekt, onderstreept dat we van doen hebben met een actieve zoektocht: precies zoals het oproepen van een geest vrijblijvend kan zijn en het geven van bedrijfsmatig advies na geleverde diensten en betaling niet zo makkelijke genegeerd kan worden, noopt het poneren van een vraagstelling in de denktanks tot aandachtig luisteren naar het antwoord. De stap naar implementatie maakt ook duidelijk dat deze zoektocht zijn kracht niet put uit angst, maar uit verlangen naar 'andere' kennis die, meer dan als exotische curiositeit, geaccepteerd wordt als praktisch toepasbaar (waarmee het raakt aan de manier waarop het Victoriaanse spiritualisme gericht was op het in contact treden met geesten om te ontdekken hoe het leven na de dood eruitzag).

Wat de installatie in Leiden zo effectief is, in mijn visie, het feit dat de perspectiefwisseling niet

PARTNERS

⁴ Mignolo's "The Geopolitics of Knowledge and the Colonial Difference" (2002).

BEGUNSTIGERS

MUSEUM DE LAKENHAL PRESENTEERT

GLOBAL IMAGINATIONS

DE MEELFABRIEK LEIDEN | 27.06.15 - 04.10.15 | GLOBALIMAGINATIONS.NL

voor vanzelfsprekend wordt aangenomen of weggewerkt wordt als vloeiende, comfortabele ervaring. In plaats daarvan wordt deze expliciet gepresenteerd als een omgekeerd, ongewoon en letterlijk 'exterieur' perspectief, in een zeecontainer in de periferie van de tentoonstelling met daarin een spookachtige high-tech weergave, het broodnodige aan meubilair, iets wat lijkt op vuilnis en een mysterieuze kat. Ten tweede blijft de perspectiefwisseling niet op het niveau van spel. Er wordt niet alleen op de vragen en antwoorden die op de schermen voorbij komen gereflecteerd, er komt ook een antwoord in tastbare vorm: 'Monument to the Dutch'. Om een tegengeluid te geven aan hedendaagse islamofobie vraagt dit werk niet alleen aan de Nederlandse bezoekers om naar hun eigen verleden van tolerantie te kijken (en zichzelf de vraag te stellen of dat verleden wel zo tolerant is als wij plegen te denken), maar ook om in plaats van de rol van gastheer, nu de gastrol eens aan te nemen en geconfronteerd te worden met onbekende gebruiken die om respect vragen (daarbij zou de beschouwer nu eens niet de hoeder van veiligheid of normatief gedrag moeten zijn, zoals wel gebeurt bij het denken over de onderduiking van Anne Frank en de roep om immigranten te laten assimileren). Op deze manier beweegt de installatie de beschouwer ertoe om verantwoordelijkheid te nemen. Waarom is het zo moeilijk om de hier gepresenteerd en in wezen zo logische, omgekeerde visie van ontwikkelingslanden op de ontwikkelde wereld in de praktijk te hanteren, het perspectief van migranten op onze maatschappij, van gast op gastheer?

Om samen te vatten geeft de moedwillige omkering en de daaruit volgende verrassing van de Ghana ThinkTank een flink schuldgevoel aan ons, "eerste" wereld bewoners die gewend zijn om aan mensen uit de "ontwikkelingslanden" te denken als ongespecificeerde slachtoffers van allerhande dreigingen. Het is eenzelfde schok als die teweeg wordt gebracht bij de perspectivische omkering in films als 'The Others' en 'The Sixth Sense', waarin degenen die bezeten lijken uiteindelijk zelf de geesten blijken te zijn.

De schaamte wordt voor mij het meest teweeggebracht door de manier waarop de installatie twee eigengerechtigde vragen over "eerste-wereldproblemen" naar voren schuift, namelijk: 'wie ben ik om mijn problemen af te vuren op mensen in landen die zoveel armer zijn dan Nederland?' en: 'wie zijn wij om onze futiele problemen naar hen te sturen die zoveel serieuzere problemen hebben?'. Hoewel deze vragen een bewustzijn van wereldwijde ongelijkheid aantonen, vormen zij ook de

PARTNERS

BEGUNSTIGERS

MUSEUM DE LAKENHAL PRESENTEERT

GLOBAL IMAGINATIONS

DE MEELFABRIEK LEIDEN | 27.06.15 - 04.10.15 | GLOBALIMAGINATIONS.NL

bedreiging van het besef dat deze denktanks écht iets te bieden zouden kunnen hebben. De perspectivische omkering die een daadwerkelijke omkering teweeg zou kunnen brengen wordt afgeschermd: het 'ik' en het 'wij' in de ontwikkelde wereld blijft centraal staan in plaats van te worden vervangen door een nieuw perspectief. Door het prominent opnemen van de vragen en antwoorden waarin de denktanks voorzien, en waarbij op subtiele wijze aandacht wordt gevestigd op de arrogantie en neerbuigendheid van de bezoeker, dwingt de Ghana ThinkTank de bezoeker tegelijkertijd om op de vragen te reflecteren en zich bewust te worden van het feit dat de impuls om deze vragen te stellen betekent dat het punt van het werk wordt gemist, dat de boodschap niet is overgekomen.

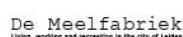
We hebben meer tentoonstellingen nodig die de bezoeker daadwerkelijk achtervolgen, niet tegen beter weten in of als triviaal entertainment zoals de historische spooktochten die toeristen nu in bijna iedere stad doen, maar op een wijze die daadwerkelijk verontrust en die nog lang na het bezoek blijft rondspoken. Wat de tentoonstelling 'Global Imaginations' tot zo'n goed voorbeeld maakt zijn niet alleen de opgenomen kunstwerken en de ontregelende perspectivische omkeringen die deze teweegbrengen, maar ook de locatie van De Meelfabriek, die tegelijk bezeten is van zijn fabrieksgeschiedenis (nog altijd tastbaar en onthutsend aanwezig) als zijn toekomstige renovatie. Deze beweging moet gezien worden in een globale context waarin soortgelijke locaties wereldwijd gesteriliseerd worden, teruggebracht tot nagenoeg niet van elkaar te onderscheiden plekken waar de geschiedenis geen bezit meer van neemt, maar waarbij dat spook van het verleden gedomesticeerd is, tot koopwaar en geldwaarde gereduceerd, en waar kunst het gevaar loopt zijn ijzinglekkende kracht te verliezen, omdat creativiteit omgevormd is tot een winstmakende industrie.⁵

Over de spreker:

Esther Peeren is Universitair Hoofddocent Globalisering bij het departement Mediastudies van de Universiteit van Amsterdam. Ze is tevens vice-directeur van het Amsterdam Centre for Globalisation Studies (ACGS - <http://acgs.uva.nl>) en vice-directeur van de Amsterdam School for Cultural Analysis (ASCA - <http://asca.uva.nl>).

⁵ Ik ben Anke Bangma, Wayne Modest en Kitty Zijlmans dankbaar dat zij mij hebben betrokken in de workshop "Global Imaginations: How to Visualize an Interconnected World" bij het Research Center for Material Culture op 25 September 2015. Ook ben ik Christopher Robbins en John Ewing van de Ghana ThinkThink dankbaar dat ik hun werk vanuit het perspectief van spectraliteit heb mogen benaderen.

PARTNERS

MUSEUM DE LAKENHAL PRESENTEERT

GLOBAL IMAGINATIONS

DE MEELFABRIEK LEIDEN | 27.06.15 - 04.10.15 | GLOBALIMAGINATIONS.NL

Geciteerde werken

Blanco, María del Pilar, and Esther Peeren (ed.). *Popular Ghosts: The Haunted Spaces of Everyday Culture*. New York: Continuum, 2010.

---. *The Spectralities Reader: Ghosts and Haunting in Contemporary Cultural Theory*. New York: Bloomsbury, 2013.

Derrida, Jacques. *Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, & the New International*. Trans. Peggy Kamuf. New York and London: Routledge, 1994.

Mbembe, Achille. "Life, Sovereignty, and Terror in the Fiction of Amos Tutuola." *Research in African Literatures* 34.4 (2003): 1-26.

---. "Necropolitics." *Public Culture* 15.1 (2003): 11-40.

Mignolo, Walter. "The Geopolitics of Knowledge and the Colonial Difference." *The South Atlantic Quarterly* 101.1 (2002): 57-96.

Peeren, Esther. *The Spectral Metaphor: Living Ghosts and the Agency of Invisibility*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.

PARTNERS

BEGUNSTIGERS

